

**CBCS SYLLABUS FOR
S.Y.B.A. IN
RURAL DEVELOPMENT**

(W.E.F. the Academic year 2017 - 18)

S.Y.B.A – RURAL DEVELOPMENT

SEMESTER III PAPERNO. III

RURAL SOCIETY

Code BARD - 03

1. Indian Rural Society

- a. Components of Indian Rural Society
 - Tribal Community : Definition and Characteristics
 - Rural Community : Definition and Characteristics
 - Urban Community : Definition and Characteristics
- b. Rural Urban Continuum
 - Concept , Examples , Impact of Rural Community on Urban Community
- c. Problems of Weaker Section
 - Scheduled Caste : Problems ,Remedial Measures and Constitutional Provisions
 - Scheduled Tribes : Problems ,Remedial Measures
 - Problems Of Women : Responsible Factor , Remedial Measures

2. Rural Institutional System

- a. Religion: Concept, Features, Main Factors , Function , Importance
- b. Education: Concept, Objectives, Function And Importance in Rural Development
- c. Co-operation: Concept, Features, Merits And Demerits, Importance in Rural Development

3. Social Change

- a. Concept Of Social Change
- b. Reasons Of Social Change
- c. Change In Rural Social Life

4. Concept Related to Social Change

- a. Sanskritization: Concept, Features, Factors Responsible For Sanskritization
Limitation of Sanskritization
- b. Westernization
Concept, Features, Nature, Impact of Westernization on Indian Society
- c. Modernization
Concept, Nature, causes, Process of Modernization in Rural Area

NOTE: For Semester III question paper will carry 100 marks as per University Norms.

मराठी भाषांतर
व्दितीय वर्ष कला विषय- ग्रामीण विकास
सत्र- तीन पेपर- नं- तीन
ग्रामीण समाज
कोड: B.A.R.D-3

१. भारतीय ग्रामीण समाज

अ) भारतीय ग्रामीण समाजाचे घटक

- * आदिवासी समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये
- * ग्रामीण समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये
- * शहरी समुदाय : व्याख्या, वैशिष्ट्ये

ब) ग्रामीण व नागरी सातत्य

- * अर्थ, उदाहरणे, ग्रामीण जीवनाचा नागरी जीवनावरील परिणाम

क) दुर्बल घटकांच्या समस्या

- * अनुसूचित जाती : समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना, घटनात्मक तरतुदी.
- * अनुसूचित जमाती : समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना.
- * स्त्रियांच्या समस्या : जबाबदार घटक, समस्या, निराकरणासाठी उपाययोजना.

२. ग्रामीण संस्थात्मक व्यवस्था

अ) धर्म : संकल्पना, वैशिष्ट्ये, मुलभूत बाबी, धर्माचे कार्य, महत्व.

ब) शिक्षण : संकल्पना, उद्देश, कार्य आणि ग्रामीण विकासातील महत्व.

क) सहकार : संकल्पना, वैशिष्ट्ये, गुणदोष आणि ग्रामीण विकासातील महत्व.

३. सामाजिक परिवर्तन

- * सामाजिक परिवर्तनाची संकल्पना
- * सामाजिक परिवर्तनाची कारणे
- * सामाजिक जीवनातील परिवर्तन

४ सामाजिक परिवर्तनाशी संबंधित संकल्पना

अ) सांस्कृतिकीकरण

- * संकल्पना
- * वैशिष्ट्ये
- * सांस्कृतिकीकरणाला चालना देणारे घटक
- * सांस्कृतिकीकरणाच्या मर्यादा

ब) पाश्चिमात्यीरण

- * संकल्पना
- * वैशिष्ट्ये
- * स्वरूप
- * पाश्चिमात्यीकरणाचे भारतीय समाजावरील परिणाम

क) आधुनिकीकरण

- * संकल्पना
- * स्वरूप
- * कारणे
- * ग्रामीण भारतातील आधुनिकीकरणाची प्रक्रिया

सत्र- ३ साठी विद्यापीठाच्या नियमित प्रश्न पत्रिकेच्या नमुन्या प्रमाणे परीक्षा १०० गुणाची होईल.

Faculty – Arts
Sub – Rural Development, SYBA.
P. NO. – IV, Code B.A.R.D - 04
Semester - III
Rural Administration

Ch- No. 1 District Administration

- a) Basic concept of District Administration.
- b) Objectives and Principles of District Administration
- c) Post independence developments of District Administration
- d) Components of District Administration.

Ch- No. 2 Revenue Administration

- a) Historical Background
- b) Scope of Revenue Administration.
- c) Components of Revenue Administration.
- d) Functions & Functionaries of Revenue Administration

Ch- No. 3 Law & Order Administration & Judicial Machinery.

- a) Machinery of Law and order in District
- b) Judicial Machinery in district
- c) Civil and Criminal Judicial
- d) Lok Adalat - (People Judicial)

Ch- No. 4 Planning for Rural Development.

- a) Concept, types and importance of planning.
- b) District planning Machinery.
- c) Post 1992 reforms in district planning Machinery.
- d) Need of people participation in rural planning.

Note - For Semester III question Paper Will Copy 100 Marks as per university Norms.

मराठी भाषांतर
विषय - ग्रामीण विकास
सत्र - ३, पेपर नं. ४
ग्रामीण प्रशासन

द्वितीय वर्ष कला
Code - B.A.R.D - 04

- १) जिल्हा प्रशासन
अ) जिल्हा प्रशासनासंबंधी मुलभूत संकल्पना - स्वरूप.
ब) जिल्हा प्रशासनाची तत्त्वे - उद्देश
क) जिल्हा प्रशासनातील स्वातंत्र्योत्तरकालीन बदल
ड) जिल्हा प्रशासनाचे घटक
- २) महसूल प्रशासन
अ) ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
ब) महसूल प्रशासनाची व्याप्ती
क) महसूल प्रशासनाचे घटक
ड) महसूल प्रशासनाचे कार्ये व कार्यवाहक
- ३) पोलीस व न्याय प्रशासन
अ) जिल्ह्यातील शांतता व सुव्यवस्था यंत्रणा - यंत्रणेच्या समस्या
ब) जिल्ह्यातील न्याय यंत्रणा
क) दिवाणी व फौजदारी न्यायालय
ड) लोकन्यायालय
- ४) ग्रामीण विकासासाठी नियोजन
अ) नियोजनाची संकल्पना, प्रकार व महत्व
ब) जिल्हा नियोजन यंत्रणा
क) जिल्हा नियोजनात १९९२ नंतर झालेले बदल
ड) ग्रामीण नियोजनात लोकसहभागाची गरज
इ) ग्रामीण नियोजनात स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका

Notes :- सत्र ३साठी विद्यापिठाच्या नियमित प्रश्नपत्रिकेच्या नमुन्याप्रमाणे परिक्षा १०० गुणांची होईल.

SYBA
RURAL DEVELOPMENT
SEMESTER IV Paper No. V
DEVELOPMENT STRATEGIES
Code - B.A.R.D. - 5

1. Study of Agricultural Policies

- a. Schemes Implem By Agricultural Department
- b. Schemes Implemented By Panchayat Raj
- c. Schemes Implemented By Department Of Tribal Development

2. Agricultural Development

- a. National Agricultural Policy 2007 and Food Security
 - Concept
 - Objectives
 - Features
 - Provision and Drawbacks
- b. Irrigation and Water Management
 - Importance Of Irrigation In Agriculture
 - Sources Of Irrigation
 - Methods Of Irrigation - Modern And Conventional
- c. Agricultural Universities and KVK
 - Establishment
 - Importance And Need
 - Function

3. Sources of Rural Employment

- a. Self Help Group
 - Concept
 - Origin and Development
 - Features
 - Importance In Rural Development
- b. Maharashtra State Rural Livelihood Mission (MSRLM)
 - Features Of Scheme
 - Concept of Dashsutri
 - Dashsutri
 - Self Help Group And Dashsutri

- c. Agro Based Industries
 - Concept, Types, Function, Importance in Employment Generation
 - Problems Of Agro Based Industries

- 4. Tourism Development
 - Concept, Factors
 - Merits And Demerits In Tourism

- a. Rural Tourism
 - Concept, Nature, Importance, Limitation

- b. Agro Tourism
 - Concept, Nature, Importance, Merits and Demerits

- c. Environmental Tourism
 - Concept, Nature, Need And Importance

Question Paper will carry 70 marks for Semester- IV

DEVELOPMENT STRATEGIES

FIELD WORK FOR SEM-IV

(30 MARKS)

NOTICE: FIELD WORK BASED ON FOLLOWING ASPECTS (ANY THREE)

1. Visit and study of Educational Institution.
2. Visit and study of Tourism center.
3. Study of self-help group.
4. Study of agrarian policies implemented by PanchayatSamiti.
5. Study of agrarian policies implemented by Department of Agriculture.

Distribution of Field Practical Work:

1. Field Work – 10 Marks
2. Journals – 10 Marks
3. Viva Exam. – 10 Marks

द्वितीय वर्ष ग्रामीण विकास

सत्र- चारपेपर- नं- पाच

कोड- B.A.R.D- 5

ग्रामीण विकासाचे उपक्रम

१) कृषी विषयक योजनांचा अभ्यास

अ) कृषी विभागामार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

ब) पंचायतराज यंत्रणेमार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

क) आदिवासी विकास विभागामार्फत राबविल्या जाणा-या योजना

२) कृषी विकास

अ) राष्ट्रीय कृषी धोरण २००७ व अन्नसुरक्षा

* संकल्पना

* उद्दिष्ट्ये

* वैशिष्ट्ये

* तरतुदी व उणीवा

ब) पाणीपुरवठा आणि जलव्यवस्थापन

* पाणीपुरवठ्याचे शेतीतील महत्व

* पाणीपुरवठ्याचे स्रोत / साधने

* जलसिंचन पद्धती – आधुनिक व पारंपारीक

क) कृषी विद्यापीठ व कृषी विज्ञान केंद्र

* स्थापना

* आवश्यकता व गरज

* कार्य

३) ग्रामीण रोजगार निर्मितीचे उपक्रम

अ) स्वयंसहाय्यता गट

* संकल्पना

* उगम आणि विकास

* वैशिष्ट्ये

* ग्रामीण विकासातील महत्व

ब) महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान- (उमेद)(MSRLM)

- * उमेद अभियानाची वैशिष्ट्ये
- * दशसूत्री संकल्पना
- * दशसूत्री
- * स्वयंसहाय्यता गट व दशसूत्री

क) कृषी आधारीत उदयोग

- * संकल्पना
- * प्रकार
- * कार्य
- * रोजगार निर्मितीतील महत्व
- * कृषी उदयोगाच्या समस्या

४) पर्यटन विकास

- * संकल्पना
- * घटक
- * पर्यटन व्यवसायातील गुण-दोष

अ) ग्रामीण पर्यटन

- * संकल्पना
- * स्वरूप
- * महत्व
- * मर्यादा

ब) कृषी पर्यटन

- * संकल्पना
- * स्वरूप
- * महत्व
- * गुण-दोष

क) पर्यावरणीय पर्यटन

- * संकल्पना
- * स्वरूप
- * गरज व महत्व

सत्र चारप्रश्नपत्रिका ७० गुणांचीअसेल

ग्रामीण विकासाचे उपक्रम
प्रत्याक्षिक अभ्यासक्रम क्षेत्रिय कार्य -

(३० गुण)

सूचना - पुढील पाच प्रत्याक्षिकापैकी कोणतेही दोन प्रत्याक्षित आवश्यक आहे.

- १) शैक्षणिक संस्थेला भेट देऊन त्या संस्थेची सविस्तर माहिती लिहिणे.
- २) पर्यटन ठिकाणाला भेट देऊन भेटीचा सविस्तर वृतांत लिहिणे.
- ३) स्वयंसहाय्यता गटाचा अभ्यास करणे.
- ४) पंचायत समिती मार्फत राबविलेल्या कृषी विषयक योजनाचा अभ्यास.
- ५) कृषी विभागामार्फत राबविलेल्या जाणा-या कृषी योजनेचा अभ्यास.

गुण- विभागणी- (३० गुण)

- १) क्षेत्रकार्य - १० गुण
- २) जर्नल - १० गुण
- ३) तोंडी परीक्षा - १० गुण

ग्रामीण विकास पेपर क्र. ३ व ५

संदर्भ ग्रंथ-

- 1) Dr. Sinha H. K. challenges in Rural Development,
1998 Discovery Publication House
New Delhi- 110002.
- 2) Dr. Dubey M. K. Rural and Urban Development in India,
2000, common wealth Publisher DoryaGonj New Delhi-110002.
- 3) Dr. Desai A. R. Rural Society in India
1978 Popular Publication House
- 4) Vasant Desai- Rural Development- Volume. I & IV
Himalaya Publication House, Mumbai-400004.
- 5) प्रा. गुरुनाथ नाडगोडे - ग्रामीण समाजशास्त्र
१९८९ कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन.

- 6) डॉ. साळुंखे सर्जेराव- समाजशास्त्रातील मुलभूत संकल्पना
१९९६ नरेंद्र प्रकाशन पुणे-२.
- 7) डॉ. नलिनी पंडित – जातीवाद आणि वर्गवाद
१९७८ साधना प्रकाशन
- 8) प्रा. शिल्पा कुलकर्णी- महाराष्ट्राचे समाजशास्त्र
डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे.
- 9) डॉ. बी. एम. का-हाडे – भारतीय समाज प्रश्न आणि समस्या
पिंपळापुरे एन्ड के. पब्लिकेशन, नागपूर.
- 10) प्रा. ज्योती डोईफोडे – समाजशास्त्राची रूपरेषा
विदया बुक्स पब्लिशर्स, औरंगाबाद.
- 11) डॉ. दिलीप खैरनार – समाजशास्त्र परिचय
डायमंड पब्लिकेशन पुणे.
- 12) डॉ. ज्योती डोईफोडे- भारतीय समाज, संरचना व परिवर्तन
विदया बुक्स पब्लिशर्स, औरंगापुरा, औरंगाबाद.
- 13) श्री. रा. ज. लोटे- भारतातील सामाजिक समस्या
पिंपळापुरे एन्ड के. पब्लिशर्स, नागपूर.
- 14) डॉ. वी. एम. क-हाडे – ग्रामीण व नागरी समाजशास्त्र
पिंपळापुरे एन्ड के. पब्लिशर्स, नागपूर-४४००३२.
- 15) गुरुनाथ नागगोडे – भारतीय आधिवासी
कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन पुणे- ४११०३०.

16) डॉ. प्रकाश बोबडे – भारतीय समाज रचना

श्री. मंगेश प्रकाशन, नागपूर- ४४००१०.

17) प्रा. रा. ना. घाटोळे – भारतीय समाज व्यवस्था

मंगेश प्रकाशन नागपूर- ४०००१०.

18) डॉ. व्ही. पी. नारखेडे / डॉ. अनिल ना. पाटील / डॉ. विजय शिंदे / प्रा. कांतीलाल

पाटील / प्रा. विनायक खाताळे- कृषी अर्थशास्त्र – अथर्व पब्लिकेशन, धुळे- ४२५००१.

19) प्रा. डॉ. एम. यू. मुलाणी- अल्पबचत नियोजन (बचत गट)

डायमंड पब्लिकेशन, पुणे.

20) डॉ. सौ. क्लेमेंटाइन ज्युलियस रिबेलो- बचत गट

गौरव बुक हाउस चांदसी नासिक.

21) यशदा- यशमंथन- स्वयंसहाय्यता गट विशेषांक

यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी पुणे.

22) स्वयं सहाय्यक गट प्रेरक / प्रेरिका प्रमाण पत्र शिक्षणक्रम – पुस्तिका (एकते चार)-

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ- नाशिक.

23) प्रा. विजय कुलकर्णी- बचतनामा

चैतन्य प्रकाशन, राजगुरु नगर.

24) स्वयंसहाय्यता गट प्रशिक्षण पुस्तिका-भाग-१

महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनन्नोती अभियान 'उमेद' ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र

शासन.

Faculty – Arts
Sub – Rural Development, SYBA.
Semester - IV P. NO. - VI
B.A.R.D. -06
Laws related to Rural Development

- Ch- No. 1 Law related to Panchayat Raj in Maharashtra.**
- a) Historical Background.
 - b) Mumbai Grampanchayat Act. 1958.
 - c) Maharashtra Zilha parishad and Panchayat Samiti Act 1961.
 - d) 73rd Constitutional Amendment.
- Ch- No. 2 Land Reform Legislations.**
- a) Land holding and Land Reforms.
 - b) Tenancy Act.
 - c) Land Calling Act.
 - d) Consolidation of land holding Act.
- Ch- No. 3 Law related to rural area.**
- a) Law related to Tribal Community land.
 - b) PESA- (Power of Gram Sabha in Tribal Area)
 - c) Laws related to Forest land - Forest right Act.
 - d) Biodiversity Act. - Natural Conservation 2002
 - e) Co-operative Act - 2009
- Ch- No. 4 Right of Information Act - 2005**
- a) Introduction, Concept
 - b) Maharashtra RTI Act. - 2005.
 - c) Consequences & Importance of changes suggested by Central Government
 - d) Annexure A, B, C of RTI
 - e) Impact of RTI on Rural Administration Machinery.

Note - Question Paper Will Carry 70 Marks for Sem. IV

Practical Work

30 Marks

Note - Field work based on following aspects. (Any Three)

- 1) Visit and study of Grampanchayat
- 2) A study of 7/2, 6 & 8A – Land record.
- 3) Visit and study of Local level Co-operative institution
- 4) Prepared RTI Application.
- 5) A profile of Taluka/District level administrative Functions BDO / CEO.

Distribution of field practical work.

- 1) Field work - 10Marks
- 2) Journals - 10Marks
- 3) Viva Exam - 10 Marks

मराठी भाषांतर
विषय - ग्रामीण विकास
द्वितीय वर्ष कला सत्र - ४ पे.न. - ६
B.A.R.D. - 06

ग्रामीण विकासासंबंधीचे कायदे

- १) महाराष्ट्रातील पंचायत राज संबंधी कायदे
- अ) विविध कालखंडातील विकास प्रशासनाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
 - ब) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८
 - क) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम १९६१
 - ड) ७३वी घटना दुरुस्ती.
- २) जमीन सुधारणा विषयक कायदे
- अ) भूधारणा व भुसुधारणा
 - ब) कूलकायदा
 - क) कमाल जमीन धारणा कायदा
 - ड) जमीनीचे एकत्रीकरण व तुकडेबंदी कायदा
- ३) ग्रामीण विभागा संबंधीचे कायदे.
- अ) आदिवासी जमीन विषयक कायदे
 - ब) पेसा कायदा
 - क) वनजमिनविषयक कायदे
 - ड) जैवविविधता कायदा (नैसर्गिक संवर्धन कायदा २००२)
 - इ) सहकारी संस्थाविषयक कायदे २००९ सहकार कायदा

४) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५

- अ) प्रस्तावना, संकल्पना
- ब) महाराष्ट्र मा. अधिकार अधिनियम २००५
- क) केंद्र शासनाने सुचविलेले बदलाचे परिणाम व महत्व
- ड) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये अर्जाचा नमुना 'अ, ब व क
- इ) ग्रामीण प्रशासन यंत्रणेवर झालेला परिणाम

सूचना - सत्र चारसाठी प्रश्नपत्रिका ७० गुणांची असेल.

प्रात्याक्षिक कार्य - (कोणतेही ३)

३० गुण अ)

ग्रामपंचायतीस भेट व भेटीचा अभ्यास

- ब) गाव नमुना क्र. ७/१२, ६ व ८ अ उता-याचा अभ्यास
- क) स्थानिक पातळीवरील सहकारी संस्थेस भेट व भेटीचा अभ्यास
- ड) माहितीच्या अधिकारात अर्ज करून माहिती मिळविणे.
- इ) तालुका जिल्हा पातळीवरील गटविकास अधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिका-याच्या कार्याची तपशिलवार माहिती मिळवणे.

गुण - विभागणी (३० गुण)

- १) क्षेत्रकार्य - १० गुण
- २) जर्नल - १० गुण
- ३) तोंडी परिक्षा - १० गुण

संदर्भसूची

- १) पंडित म.शा पंचायतराज आणि ग्रामीण महिला सुगाव प्रकाशन, पुणे, मे - १६
- २) पंडित पी.बी. पंचायत राज्याकडून ग्रामस्थराज्याकडे प्रबोन प्रकाशन इचलकरजी - १९९४
- ३) काकडे सुरेश - पंचायतराज, प्राची प्रकाशन जून १९८३
- ४) विभूते भालवा - पंचायतराज्य व्यवस्था, मनोविकास प्रकाश जुलै - २००१
- ५) मटकर दयानंद - आपल्या ग्रामपंचायती वेनयन प्रकाशन
- ६) महाराष्ट्र शासन महाराष्ट्र - जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम - १९८१ (दि. ४ ऑक्टोबर १९९९ पर्यंतच्या फेरबदलासह)
- १) डॉ. श. ना. नवलगुंदकर, भारतीय शासन आणि राजकारण, नरेंद्र प्रकाशन, पुणे.
- २) प्रा. बी.टी. देशमुख, भारतीय संविधान, पिंपळापुरे, अॅन्ड क. नागपूर
- ३) प्रा. ची. ग. धांगरेकर भारतीय राज्यघटना स्वरूप आणि राजकरण, मंगेश प्रकाशन, नागपूर
- ४) कृ. ना. वळसंगकर शासकीय यंत्रणा, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथनिर्माती मंडळ करीता सुविचार प्रकाशन मंडळ, नागपूर.
- ५) के.सी. काटकर महाराष्ट्राच्या शासनाच्या हजार योजना व कार्यक्र. चंद्रसरु प्रकाशन, कुर्ला - मुंबई.
- ६) भारत सरकारच्या कल्याणकारी योजना माहिती आणि प्रसार मंत्रालय, भारत सरकार.
- ७) यशदा - यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधित, राजभवन आवाव, बाणरे रोड - पुणे
राजीव गांधी पंचायत सरकार सशक्तीकरण अभियान ग्रामविकास विभाग महाराष्ट्र शासन
पंचायत महिला, लोकप्रतिनिधी महिला, ग्रामीण विकास व महिला विषयक निवडक शासकीय
अध्यादेश परिपत्रके व पंचायत महिला लोकप्रतिनिधी महिला संदर्भात आहेत. - क्रांती ज्योती.
- ८) अण्णा हजारे, केंद्रीय माहितीचा अधिकार, अधिनियम २००५

English

- 9) Shri. Sarvesh Kulkarni, Central Right to Information Act 2005
- 10) Forest Right Act, Chaudhari Publications
- 11) Co-operative Act. 2009 Chaudhari Publications
- 12) Biodiversity, Act 2002 Chaudhari Publications
- 13) PESA Act 1996 Chaudhari Publications

S.Y.B.A. Question Paper pattern for Semester – IV

Marks – 70

Times: 3 hrs.

- N.B. (1) All questions are compulsory.
(2) All questions carry equal marks.**

Q1. _____

OR _____

Q2. _____

OR _____

Q3. _____

OR _____

Q4. _____

OR _____

Q5. Write Short Notes on any two of the following

a) _____

b) _____

c) _____

d) _____

❖ **Field work to be conducted in two days Rural Camping.**